

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:02.08.2023 ✓Accepted/Kabul:02.10.2023

DOI:10.30794/pausbed.1336616

Research Article/Araştırma Makalesi

Altınkaynak, G. ve Çeğin, G. (2023). "“Rekabet mi Dayanışma mı?” Veblen ve Kropotkin Perspektifinden Ortodoks İktisadin İnsan Anlayışını Yeniden Gözden Geçirmek", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 59, Denizli, ss.239-255.

"REKABET Mİ DAYANIŞMA MI?" VEBLEN VE KROPOTKİN PERSPEKTİFİNDEN ORTODOKS İKTİSADIN İNSAN ANLAYIŞINI YENİDEN GÖZDEN GEÇİRMEK

Günsenin ALTINKAYNAK* , Güney ÇEĞİN**

Öz

İnsan doğasına ilişkin olarak öz-çıkara ve rekabete yapılan vurgu yüzyıllardır gerek sosyal bilimlerde gerek doğa bilimlerinde merkezi bir konum işgal etmiş, özellikle kapitalizmle birlikte gittikçe yoğunlaşmıştır. Doğa bilimlerinde, evrimin dar anlamıyla ele alınarak insan doğasının salt rekabetçi ve bencil yönüne yapılan vurgu bu durumun bir doğa yasası olarak addedilmesine yol açtığı gibi, sosyal bilimlerde de insan doğası sosyal bağlamından kopuk, öz-çıkara dürtüsüyle eyleyen ve rekabetçi bir biçimde ele alınmıştır. Daha özdele anaakım iktisada bakıldığında, kapitalist sistemin işleyişi açısından, insan soyutlayıcı ve tümdengelimci yöntemler ekseninde kavramsallaştırılmış ve karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma güdülerinden azade, sadece kendi çıkarıyla ilgilenen, rekabetçi bir aktöre dönüşmüştür. Fakat böyle bir tasvir, insan etkileşimlerinin karmaşık doğasını aşırı bir basitliğe indirgemekte, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmanın önemini ihmal etmektedir.

Bu nedenle, bu çalışmanın amacı, insan doğasına içkin olan karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma eğilimlerinin sosyal bilimlerde yeniden düşünülmesini teşvik etmek için daha gelişmiş bir sosyal evrim anlayışının imkanlarından faydalanmaktır. Bu çerçevede, Veblen ve Kropotkin gibi düşünürlerin öne sürdüğü daha sofistike bir sosyal evrim anlayışı incelenerek, yerleşik iktisadin öz-çıkara ve rekabet vurgusuna eleştirel bir şekilde yaklaşıp, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma kavramlarının yeniden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Rekabet, Dayanışma, Veblen, Kropotkin.*

"COMPETITION OR SOLIDARITY?" REASSESSING THE HUMAN UNDERSTANDING OF ORTHODOX ECONOMICS FROM THE PERSPECTIVES OF VEBLEN AND KROPOTKIN

Abstract

The emphasis on self-interest and competition in relation to human nature has occupied a central position in both the social and natural sciences for centuries, intensifying particularly with capitalism. In the natural sciences, the emphasis on the purely competitive and selfish aspect of human nature in the narrow sense of evolution has led to the assumption that this is a law of nature, while in the social sciences, human nature has been dealt with in a way that is detached from its social context, acting on the impulse of self-interest and competition. More specifically in mainstream economics, in terms of the functioning of the capitalist system, human beings have been conceptualized along abstractive and deductive methods and have been transformed into a competitive actor concerned only with their own self-interest, free from the motives of mutual aid and solidarity. However, such a depiction oversimplifies the complex nature of human interactions, neglecting the importance of mutual aid and solidarity.

Therefore, the aim of this study is to utilize the possibilities of a more advanced understanding of social evolution to encourage a rethinking of the tendencies of mutual aid and solidarity inherent in human nature within the social sciences. In this context,

*Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, DENİZLİ.
e-posta: galtinkaynak@pau.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-8128-396X>)

**Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, DENİZLİ.
e-posta: gcegin@pau.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-5624-4782>)

using a more sophisticated understanding of social evolution proposed by thinkers like Veblen and Kropotkin, it aims to critique the emphasis on self-interest and competition in established economics, and to re-evaluate the concepts of mutual aid and solidarity.

Keywords: *Competition, Solidarity, Veblen, Kropotkin.*

1. GİRİŞ

Yabanıl ve antik topluluklarda, küçük ölçekli topluluklarda ve hatta modern sistemlerin belirışinden önceki yakın dönem toplumlarda öz-çıkâr algısı onun bir musibet olduğu yönündeydi. Ekonominin kendini toplumsal olandan soyutlamadığı, ona içkin olduğu bu dönemlerde bireysel öz-çıkâr kamusal refahın da temeli olarak kutsanmıyordu. Fakat öz-çıkâr algısı, kapitalizmin biçimlenişyle birlikte yavaş yavaş değışerek, özellikle de 20. Yüzyıla gelindiğinde büyük ölçüde bir dönüşüm geçirmişti¹. Öyle ki, bireyin kendi çıkârını tatmin edecek biçimde davranması artık bir toplumun refahının olmazsa olmaz bir ölçüsüydü. Birey, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma güdülerinden azade, sadece kendi çıkârıyla ilgilenen bir toplumsal faile dönüşmüştü.

Bu bağlamda, sosyal bilimciler de teorilerini, bu durumu destekleyici bir şekilde, genel olarak insan doğasının sosyal ve dayanışmacı yönünü paranteze almak suretiyle inşa etmişlerdir. Bunun sonucudur ki modern bilimlerin bize sunmuş olduğu insan perspektifi öz-çıkârını düşünen ve onu tatmin etmeyi kendine ilke edinmiş failerden ibarettir. Bu durum bireylerde rasyonaliteye işaret etmektedir. Faydasını ençoklamak amacıyla eyleme geçen birey rasyonel bireydir. Bu toplumsal esenliğin de gerekli bir koşuludur. Diğer yandan, her insanın öz-çıkârının peşinden koşması da rekabet tarafından kısıtlanmaktadır. Çünkü kaynaklar kıt ve ihtiyaçlar sonsuzdur. Dolayısıyla rekabet kıt kaynakları elde etmenin ve hayatta kalabilmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmektedir.

Bu bakış açısının sürdürülmesinde iktisat bilimi çok kritik bir öneme sahiptir. Doğa bilimlerindeki gibi toplumsal düzende de belirli düzenlilikler olduğuna inanan liberal iktisatçılar bu yasaların piyasa ekonomisinin yasaları olduğunu düşünmekteydi. Kişisel çıkar temelinde hareket eden bireyler rekabet kanalıyla toplumsal düzenin sağlanmasında kilit önemdeydi. Dolayısıyla anaakım iktisatta insan doğası rekabet ve öz-çıkâr arayışını meşrulaştıracak şekilde inşa edilmiştir. Birey, kültürel ve sosyal etkilerden arındırılmış, kişisel çıkar ve rekabet güdüsüyle hareket eden bir düzeye indirgenmiştir. Eğer birey kendi menfaati doğrultusunda faydasını ençoklamakla uğraşırsa, niyet edilmemiş de olsa, içinde yaşadığı toplumun da faydasını artırmış olacaktır. Çünkü toplumsal iyilik bireylerin tek tek çıkârlarının toplamına karşılık gelmektedir. Tıpkı doğa bilimlerindeki gibi bir doğa yasası olarak görülen bu durum kapitalist sistemin dışlılarının işleyişyle ilgili olarak devlet müdahalesinin gereksizliğini kanıtlıyordu. Bu müdahaleler ancak doğa yasasından bir sapmaya yol açabilirdi.

Bu çerçevede, kapitalist sistemin işleyiş için çok önemli bir bileşen olan özçıkârın insan doğasının en baskın özelliği olduğu varsayımı anaakım iktisat tarafından kucaklanmıştır. Erich Fromm'un (2003: 26-27) ifade ettiği gibi "Sistemin gerektirdiği bencillik, açgözlülük ve sahip olma ihtirası gibi özelliklerin ... insanın doğasından kaynaklandığı kanıtlanmak isteniyordu." Dolayısıyla "kendisine toplumsal dengenin sürdürülmesi gibi olumlu bir işlev atfedilen ve de her insanın yüreğinde çarpan özçıkâr ... ulusların en büyük zenginliğinin gerekli koşulu olmuştü." (Sahlins, 2012: 101)

Ne var ki, North (2002) tarafından da dile getirildiği gibi, buradaki kusur insan doğasının tam olarak kavranamamış olmasında yatmaktadır. İnsan ne yerleşik iktisatta varsayıldığı gibi yalıtılmış çıkârlara sahiptir ne de dayanışma ve işbirliği güdüsünden azadedir. Fakat yüzyıllardır canlıların işbirliği yapabilme, karşılıklı yardımlaşabilme gibi sosyal yönlerinden ziyade onların bencil ve rekabetçi yönüne vurgu yapılmıştır. Bu bakış açısı iktisat, sosyoloji, siyaset, antropoloji ve hukuk gibi pek çok sosyal bilim türünü de derin şekilde etkilemiştir. Öyle ki, "Homo homini lupus" bakış açısı bugün bile bu bilimlere ilham vermeye devam etmektedir (De Waal, 2006).

Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı anaakım iktisat tarafından benimsenmiş olan insan doğasına, kurumsal ve evrimsel iktisadın kurucusu Veblen ve doğa bilimci ve anarşist düşünür Kropotkin perspektifinden eleştirel bir biçimde bakmaktır. Hem Veblen hem de Kropotkin evrimsel bir bakış açısı eşliğinde toplumları ve bireyleri ele almışlardır. Her ikisi de bireyin salt öz-çıkâr ve rekabetçi güdülerle hareket etmediğini belirtip, işbirliği ve

¹ Konuyla ilgili bir okuma için bkz. Hirschman (2013).

dayanışmanın önemini teslim etmişlerdir. Veblen ve Kropotkin'i birlikte ele alan çok az sayıda çalışma mevcuttur (Dugger, 1984; Hall ve Kirdina-Chandler, 2017; Watkins, 1998). Fakat anaakım iktisat eleştirisi ekseninde bir karşılaştırma yapılmış değildir.

Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde anaakım iktisadın insan doğasına ilişkin bir değerlendirme yer almaktadır. İkinci ve üçüncü bölümlerde sırasıyla Veblen ve Kropotkin'in çok yönlü sosyal evrim bakış açıları ele alınmış ve insan doğasına yalnızca öz-çıkar ve rekabet temelinde değil aynı zamanda karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ekseninde de yaklaşılması gerektiği vurgusu üzerinde durulmuştur. Ardından ise sonuç bölümüne yer verilmiştir.

2.ANAAKIM İKTİSADIN İNSAN DOĞASINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

17. ve 18. yüzyıllarda doğa bilimlerinde meydana gelen gelişmeler toplumsal bilimleri de derinden etkilemiştir. Cisimlerin belirli doğa yasalarına tabi olduğunu ortaya koyan Newton fiziği, toplumsal bilimlerde de buna benzer içsel kanunların bulunabileceği görüşünü gündeme getirmiştir. İktisadi liberalizm açısından toplumlar belirli doğa yasalarına göre işleyen, düzenli sistemlerdi ve bu yasaların keşfedilip, buna uygun şekilde davranılması gerekiyordu. Onlara göre bu yasalar piyasa ekonomisinin yasalarıydı. Öte yandan bu yasalar fizik yasalarına benzer biçimde zaman ve mekândan muaf ve evrensel. "Tabiatta bulunan rekabet, en dayanıklı ve güçlü olanın yaşaması, dayanıksız ve güçsüz olanın tasfiye olması, eşitsizlik, tabii oldukları ölçüde evrensel kanunlardı." (Kazgan, 2018: 57).

Doğa bilimlerindeki gelişmelerden ve Fizyokratların "doğal düzen" felsefesinden ciddi ölçüde etkilenen Klasik iktisatçılar insanı konu alan bilimlerde de fizik bilimindeki yasalarla aynı türden yasalar bulunabileceğine inanıyordu. Çekim yasasını formüle ederek bilimi mistik bir havadan kurtaran Newton monarşik Tanrısını evrenden soyutlamıştı (Küçükkalay, 2015: 217). Buna göre evren kesin matematiksel yasalara göre işleyen bir makinaydı. Bu yasalar başlangıçta Tanrı tarafından yaratılmış ve o zamandan bu yana da tüm evren bu yasalar uyarınca işleyen bir mekanizmaydı (Can, 2009: 108). Tanrı kusursuz bir mekanizma olan bu evrene müdahale etmiyordu (Küçükkalay, 2015: 217). Smith de Newton'un bu fikrini sosyal alana uyarlamak istemişti. Yapmaya çalıştığı insan düzeninin bağlayıcı ilkelerini ortaya çıkarmaktı (Evensky, 1993: 199). Nihayetinde bu fikir Smith tarafından piyasa mekanizmasına yansıtılmıştı. Mademki fizik dünyada böyle bir düzenlilik vardı, toplumsal yaşamda da bunun karşılığı olmalıydı (Küçükkalay, 2015: 217).

Fiziki evrende bir dengenin söz konusu olması gibi ekonominin de doğal durumu bir denge durumudur. Bu yüzden klasik iktisatçılar tarafından tam istihdamda ekonominin kendiliğinden bir denge durumu içinde olacağına inanılmıştır (Küçükkalay, 2015: 217). Öte yandan, uzun dönemde fiyatları doğal seviyesine döndüren ve aşırı karı ortadan kaldıran, düzenleyici ve uyumlulaştırıcı bir güç olarak rekabet Klasik iktisatta egemen bir kavram olarak görülmektedir (McNulty, 1968: 643). McNulty'e (1968) göre bu anlamda rekabet fizikteki çekim kuvvetine benzemektedir. Rekabet kanalıyla kaynaklar en verimli kullanım alanlarına tahsis edilir ve uzun vadede fiyatları doğal düzeyine çekilmeye zorlar. Yani iktisadi dünyada rekabet, yerçekiminin fiziki dünyada oynadığı rolü oynayarak düzen ve istikrarı sağlar.

Smith tarafından piyasa sisteminin nasıl çalıştığını açıklamak için "görünmez el" metaforu kullanılmaktadır. Blaug'a (2014: 70) ve Ekelund ve Hébert'e (2014: 111) göre "görünmez el" piyasaların bireyler arasındaki rekabet yoluyla dengeye gelmesinden başka bir anlam taşımaz. Esasen "görünmez el" öz-çıkarları temelinde hareket eden bireylerin eylemlerinin niyet edilmeyen sonuçlarını ifade eder. Buna göre, bireysel çıkar güdüsüyle rasyonel biçimde hareket eden bireyler, her ne kadar toplumsal yararı gözetmese de yapıp ettikleriyle toplumsal yararı da teşvik etmiş olurlar (Colander ve Landreth, 2002: 86; Özel, 2009: 46; Vaughn, 1989). Dolayısıyla etkin kaynak dağılımının sağlanması için herhangi bir dış müdahaleye gerek kalmayacaktır. Bu yüzden devlet kişilerin öz-çıkarları yönünde hareket etmesini sağlayacak düzenin oluşturulması dışında herhangi bir müdahalede bulunmamalıdır (Colander ve Landreth, 2002: 86).

Kişisel çıkar ve çatışmadan uyumun nasıl doğduğuyla ilgili olarak Smith kapitalistlerin faaliyetlerine vurgu yapmaktadır. Ona göre kapitalist birey kişisel çıkar dürtüsü temelinde kar etme arzusuyla eylemekte ve kar dürtüsüyle hareket eden kapitalistler arasındaki rekabet de piyasadaki aşırı karları ortadan kaldırarak uzun

dönemde bir denge meydana getirmektedir. Bu sayede devlet müdahalesi olmaksızın, bireyler arasındaki rekabet hem kendileri için hem de kamu yararı için olumlu sonuçlanacaktır (Colander ve Landreth, 2002: 86). Dolayısıyla, Smith'in görünüşte çatışma içeren eylemleri müşfik bir uyuma dönüştüren "görünmez el"i aslında "doğa yasası"nı imleyen faal bir kuvvet olarak işlemektedir (Hunt ve Lautzenheiser, 2011: 44). Mademki devlet müdahalesi olmaksızın, serbest rekabet hem birey hem toplum için optimal şartları sağlıyordu o halde iktisat politikası da laissez-faire olmalıydı (Kazgan, 2018: 61).

Rekabetin düzenleyici işlevinin düzgün bir şekilde işleyebilmesi için insan doğasının da buna uygun olarak desteklenmesi gerekiyordu. Sonuçta "ekonomi, rekabet sayesinde fiyat mekanizmasıyla kendiliğinden genel dengeye" yönelmekteydi (Kazgan, 2018: 102). Bu rekabetçi ortamın tesis edilebilmesi de kuşkusuz bireyin öz çıkarını tatmin etmeye çalışan bir derekeye indirgenmesini gerektiriyordu. Sosyal bağlamdan soyutlanmış, rekabet ve kişisel çıkar güdüsüyle hareket eden bu bireyin iktisattaki karşılığı homo economicus²tu.

Twomey (1998: 435) rasyonel iktisadi insanın izinin antik Yunan'a kadar sürülebileceğini fakat en açık ifadesini Bentham ve Hobbes'ta bulduğunu söyler. Hobbes'ta bulduğumuz şey insanın her zaman kendi iyiliğini aramasını ifade eden psikolojik egoizmdir (Twomey, 1998: 435). Hobbes'a göre "İnsan her zaman hazza, yaşamını sürdürücü şeylere koşan; elemenden, yaşamına zararlı olan şeyden kaçan "bencil" bir yaratıktır." (Şenel, 1995: 322) Hobbes doğanın insanları bedensel ve zihinsel bakımdan eşit yarattığını söyler ve doğa durumunu da herkesin herkese karşı savaşı olarak tanımlar. Böyle bir durumda "doğal olarak, herkesin her şeye hakkı vardır." Dolayısıyla insanlar arasındaki rekabet ve güvensizlik sebebiyle, doğa insanları yağmaya ve yok etmeye eğilimli kılacaktır (Hobbes, 2020: 99-104). Jeremy Bentham'da ise psikolojik hedonizm fikrini buluruz (Elliot, 2006:111). Bentham (2000: 14) "An Introduction to the Principles of Morals and Legislation"ın ilk bölümünde şöyle demektedir: "Doğa, insanoğlunu iki egemen efendinin, acı ve hazzın yönetimine tabi kılmıştır. Ne yapacağımızı belirlemenin yanı sıra ne yapmamız gerektiğini de gösteren sadece onlardır." Bentham faydacılığının temel psikolojik ilkesi kişilerin kişisel çıkarı dayalı davranarak mutluluğunu artıracığıydı (Kazgan, 2018:61). Bentham'a (2000: 15) göre, eğer bir şey bireyin toplam hazzına ya da zevkine ilave yapma eğilimindeyse yahut toplam acıda herhangi bir azalmaya sebep oluyorsa, bu şeyin bireyin çıkarına olduğu ya da çıkarını desteklediği söylenir. Öz çıkarına bağlı olarak bireyler faydasını maksimize ederse, toplumun da faydası maksimize olacaktır çünkü toplumun çıkarı onu oluşturan bireylerin çıkarının toplamıdır.

Bentham'ın faydacılığı ve Hobbesçu kişisel çıkar üzerinde inşa edilen insan doğası faydasını ençoklamakla ilgilenen, diğer bireylerle rekabet halinde olan ve hayatta kalmak için güçlü olmak zorunda olan bir insan tipinin, yani homo economicus'un ortaya çıkmasını sağladı. Özellikle de faydacı felsefe rekabet ve kişisel çıkar için bir meşruiyet sağlama işlevi gördü (Küçükkalay, 2015: 216, 223-224; Twomey, 1998: 435).

Klasik düşünürler tarafından temelleri atılan epistemolojik ve ontolojik dayanakların pek çoğu Neoklasik iktisatçılar tarafından da sürdürülmüştür. Bu dayanaklar modern iktisadi usulama yöntemlerinin temelini oluşturmuşlardır. Diğer bir ifadeyle, yerleşik iktisadın bünyesine dahil edilen klasik fikirler, aynı zamanda yerleşik iktisadın içinde serpildiği toprak olmuştur (Ekelund ve Hébert, 2014: 204). Öte yandan, insan doğasına dair yapılan varsayımlar yerleşik iktisat tarafından sürdürülürken, bu varsayımlar, tarih dışı bir şekilde, matematiksel yöntemlerle kuşatılarak daha bilimsel bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır.

² Morgan'a (2006) göre Smith'in insanı her ne kadar temel belirleyicisi öz çıkar dürtüsü olsa da içgüdülerin (eğilimlerin), kabiliyetlerin, motivasyonların ve tercihlerin birliğinden meydana gelen karmaşık bir yapıdır. Dolayısıyla Smith'in insan modeli ardıllarına göre çok daha geniş kapsamlıdır. Mill'in ekonomik insanı ise duygu yelpazesi yalnızca ekonomik motivasyonlar ve eğilimlerle sınırlandırılmış bir karakterdir. Ona göre ekonomik insan servet ve zenginlik arzularıdır ve bu amaca erişecek bilişsel yeteneklerle karakterizedir. Yani Mill'de ekonomik insan çok dar bir çerçeveye hapsedilmiştir: Ekonomik motivasyonlar dışındaki tüm yönlerden izole edilmiş bir zenginlik arayıcısı. Menger'de ise söz konusu ekonomik insan, kısıtlı bilgi ve o andaki durumunun kısıtları altında, ihtiyaçlarını tatmin etmek için eyleyen bir karakterdir. Buna göre o farklı nitelikteki ihtiyaçlarını belirli bir sırayla farklı malları tercih ederek tatmin eder. Jevons ise ekonomik insanı adeta bir hesaplayıcıya dönüştürmüştür. Bunu yaparken de Bentham faydacılığından ve matematikten yararlanmış. Jevons'ın insanı bir zevk arayıcısıdır. O sürekli faydasını ençoklamakla meşguldür. Özetle, Smith'in görece daha karmaşık insanı Mill'de bir zenginlik arayıcısına indirgenmiştir. Menger'de seçimler yoluyla ihtiyaçlarını tatmin eden bir ajana dönüşürken, Jevons onu bir fayda ençoklaştırıcısına dönüştürmüştür.

İnsan doğasına ilişkin olarak, anaakım iktisadın “sert çekirdeği”ni ya da temel aksiyomlarını oluşturan metafizik öğeler seti bugüne kadar birçok düşünür tarafından eleştiriye³ tabi tutulmuştur. İnsan doğasını belirli zorlayıcı varsayımlar altında amaca yönelik olarak tasarlayan anaakım iktisat, bireyi soyutlayıcı ve tüm dengelimi yöntemler ekseninde inşa etmiştir. Anaakım iktisadın paylaştığı müşterek bakış açısı ve metodoloji üzerinde çeşitli fikirler bulunmakla birlikte⁴ Elster (2000: 24) iktisat teorisinin üç temel ilkeye dayanma eğilimi taşıdığını ileri sürer⁵: 1) Tüm sosyal olayların bireysel failerin kararlarına ve eylemlerine istinaden açıklanabileceğini vurgulayan metodolojik bireycilik ilkesi; 2) Bireylerin, verili inançlar altında, arzularını ve isteklerini hayata geçirecek biçimde eylemeyi seçtikleri rasyonellik ilkesi; 3) Bireysel arzu ve isteklerin öz-çıkara dayalı olduğunu ifade eden öz-çıkara ilkesi.

Kökenlerini liberal bireycilikten alan Neoklasik iktisadın gövdesini meydana getiren aksiyomlardan birisi olan metodolojik bireyciliğe göre, bireylerin eylemleri ve kararları tüm sosyal fenomenleri ve yapıları belirlemektedir. Bu bağlamda metodolojik bireycilik çoğunlukla indirgemecilikle ilişkilendirilir. Yani kurumlar gibi tüm sosyal ve kolektif yapılar bireysel failere dayalı olarak açıklanmaktadır (Arnsperger ve Varoufakis, 2008: 15; Rutherford, 1999: 27). Dolayısıyla toplum da bireysel failerin toplulaştırılmasından meydana gelen edilgin ve pasif bir yapıdır (Bilir, 2018: 665). Rutherford (1999: 31-32) metodolojik bireyciliği üç ilkede özetlemektedir: i. Amaçlara ve çıkarılara sahip olan yalnızca bireylerdir. ii. Sosyal yapılar ve bu yapılar da meydana gelen değişimlerin kaynağı bireylerin almış olduğu kararlardır. iii. Tüm büyük ölçekli sosyolojik fenomenler, nihayetinde yalnızca bireylere, onların eğilimlerine, inançlarına, kaynaklarına ve ilişkilerine atıfta bulunan teoriler açısından açıklanmalıdır.

Neoklasik iktisadın üzerinde durduğu bir diğer nokta olan rasyonalite, bireyin belirli teknoloji ve donatı kısıtlarına tabi olarak faydasını en çoklaştırmasını imleyen bir postulatır (Blaug, 2009 : 255). Bu bağlamda, iktisadi çözümlenmelerde başat analiz birimi olarak ele alınan homo economicus rasyonalite temelinde faydasını maksimize edecek şekilde eyleyen bir ajan olarak görülür (Doucouliagos, 1994: 877). Sabit zevk ve tercihlere sahip birimler, kültürel ve sosyal etkilerden soyutlanmış, tam bilgi çerçevesinde hareket eden, kısıtlı birer en çoklaştırmacıdır. (Soukup, Maitah ve Svoboda, 2015: 2). Dolayısıyla Neoklasik iktisadın rasyonel bireyi verili fayda fonksiyonu aracılığıyla faydasını tatmin edebileceği seçimi yapar (Simon, 1986: 211). Fine’a (2016: 23) göre, burada sözü edilen birey “fayda üreten mini bir fabrikadan başka bir şey değildir.”

Metodolojik bireycilik ve rasyonel iktisadi insana dayalı olarak Neoklasik iktisatta değerini fayda çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Öz-çıkara dürtüsü de bu bağlamda tetikleyici bir davranış motivasyonu olarak değerlendirilir (Bilir, 2018: 665-666). Bu, bir zevk ve fayda hesaplayıcısı olarak hareket eden rasyonel bireyin öz-çıkara takip ederek faydasını tatmin etmesi sürecidir (Smith, 1991: 878).

Başlangıç noktası olarak tarihsel bağlamdan arındırılmış ve izole edilmiş bir bireyden hareket eden Neoklasik iktisat bu yaklaşımını evrensel olarak nitelemektedir. Bununla birlikte, standart ders kitaplarında da vurgulandığı üzere, iktisat kıt kaynaklar ve sınırsız ihtiyaçlar öncülünden hareketle bir tercih bilimi olarak tanımlanır. Bu bağlamda, Robbins (1932) “An Essay on the Nature and Significance of Economic Science” adlı makalesinde iktisadi, tarih-dışı bir şekilde, ‘tercih bilimi’ olarak özetlemiştir. Bu tanım zemininde ekonominin problemi kıt kaynakların tahsisi olarak resmedilmektedir (Hodgson, 1996: 382-383). Anaakım iktisat açısından kıtlık çok önemli bir olgudur çünkü rekabetin varlığı kıt kaynakların bir sonucudur (Hirshleifer, 1981: 4). Dolayısıyla, kıtlık ve rekabet de zaman ve mekândan bağımsız şekilde evrensel olarak addedilmiştir.

³ Genel Teori’den on yıl önce Keynes (1926: 287-288) *laissez faire*’le ilgili olarak şöyle demiştir:

“Önce *Laissez-Faires*’in zaman zaman dayandığı metafiziksel veya genel ilkeleri ortadan kaldıralım. ... Dünya, özel ve toplumsal çıkarların daima uyacağı biçimde yukarıdan idare edilmiyor. ... Kişisel çıkarı aydınlatan İktisadın Prensipleri’nden onun daima toplumsal çıkarlara uygun çalışacağı önermesini çıkarmak doğru değildir, kendi amaçlarına ulaşmak için ayrı ayrı hareket eden fertler, bu amaçlara ulaşmak yönünden ekseriya çok zayıf veya çok bilinçsizdir. Tecrübeler, fertlerin bir sosyal birlik oluşturdukları zaman, ayrı ayrı hareket etmeleri haline oranla daha az isabetli davrandıklarını göstermiyor.”

Joan Robinson (1984:10) “İktisat Felsefesi” kitabında şöyle demektedir: “Ahlak için de biyolojik varlık gereklidir. Çünkü yaşamlarını devam ettirebilmeleri için, her insanın bir taraftan belli ölçüde bencilliğe ... ihtiyacı vardır. Öte yandan kişisel çıkar endişesi, başkalarına duyulan saygı ve şefkatle hafifletilmezse sosyal hayat imkânsız hale gelir. Aşırı bencillerden oluşan bir toplum parçalanır, tamamen başkalarını düşünen bir birey de çok geçmeden aç kalır. Var olmak için gerekli zıt eğilimler arasında bir ihtilaf söz konusudur ve bu zıt eğilimleri birbiriyile bağdaştıracak kurallara ihtiyaç vardır. Ayrıca fertlerin, kendi çıkarları ile çatıştığı zaman bu kurallara uymasını sağlayacak bir mekanizma gereklidir.”

⁴ Öte yandan Colander, Rosser ve Holt (2004: 485) Neoklasik iktisadın “Kutsal Üçlü”sünün rasyonellik, bencillik ve denge olduğunu ifade ederken, Arnsperger ve Varoufakis’e (2006) göre Neoklasik iktisadın çekirdeğini metodolojik bireycilik, metodolojik enstrümantalizm ve metodolojik denge oluşturmaktadır.

⁵ Konuyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Öğüt (2013).

North'a (2002) göre de kuramın temeli kitlelik ve onun sonucu olarak da rekabete yaslanmaktadır. İktisatçılar tarafından kullanılan davranışsal öncüller, rekabet çerçevesinde rasyonel davranan bireylerin ayakta kalmasına ve buna uyum sağlayamayanların da elimine olmasına işaret eder. Evrimsel açıdan uygun olan, bu standartlara uygun davranan bireylerin (rasyonalite temelinde fayda maksimizasyonu) davranışlarıdır. North (2002) buradaki eksikliğin insanlar arasındaki işbirliğinin doğasının kavranamamış olmasında yattığını söyler. Bireyler her zaman zenginliklerini maksimize edecek şekilde davranmazlar, diğerkâm ve kendilerini kısıtlayıcı biçimlerde de hareket ederler. Tarihe bakıldığında da işbirliğinden uzak rasyonel davranışın ötesinde ezici kanıtlar bulunmaktadır.

Nihayetinde anaakım iktisadın insan doğasına ilişkin varsayımları bireyi diğer perspektiflerden soyutlayan varsayımlardır. Bireyler salt rasyonalite temelinde, öz-çıkırı peşinde koşan, faydasını optimize etmekle ilgilenen, bu maksatla rekabete girişen birimlerdir. Bu noktada işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma gibi kavramlar da bireye yabancı hale gelmektedir kitlelik ve rekabetin evrenselliği üzerinden yapılan varsayımlar insan doğasını salt rekabetçi, kendi çıkarını kollayan bir mertebeye indirger. Nitekim bu durumun kapı araladığı görüş rekabetin ve mücadelenin doğallaştırılmasıdır. Watkins (1998: 90, 92) Neoklasik iktisadın sosyal evrimi rasyonel bir hesaplama indirgediğini söyler. Yani, kültürel ve tarihsel etkilerin önemi yok sayılarak, birey seçiminin tek temeli olarak rasyonaliteye odaklanılır. Seçimleri öz-çıkırını arayan birey anlamında rasyonaliteye indirgemek sosyal evrimi anlamayı olanaksız kılar. Bireysel seçimlere indirgenen sosyal evrim işbirliğinin de bir seçim olduğunu, öz-çıkır arayışından kaynaklandığını söyler.

Sosyal Darwinistler de kit kaynaklar vurgusuyla ve en güçlü ve uygun olanın hayatta kalacağı düsturuyla rekabeti gerekçelendirmekte ve doğallaştırmaktadırlar (Dursunoğlu, 2016: 213; Weikart, 2009: 21). Spencer gibi düşünürler gerek toplumsal gerek iktisadi alanda, rekabeti öne çıkararak, başarısız olanların elimine olacağını söylerler (Tosun, 2010: 89). Spencer'a göre evrimin kanunları hem organik hem de inorganik hayatı içine almaktadır. Bu bağlamda uyum sağlayanın hayatta kalabileceği düsturu ve buna bağlı olarak rekabet ve mücadele sosyal alanı da kapsamaktadır. Spencer ilerlemenin bir doğa kanunu olduğunu ve zorunlu olarak gerçekleştiğini düşünür. Yaşadığı dönemin İngiltere'sinin de etkisiyle, bu doğa kanununa uygun iktisadi politikanın laissez-faire olduğunu vurgulamıştır. Devlet piyasalara herhangi bir müdahalede bulunmamalı ve piyasalar kendi akışına bırakılmalıdır (Torun, 2013). Halliday de (1971: 390), eğer küçük farklılıklar göz ardı edilirse, Sosyal Darwinizm'in laissez-faire ile eşanamlı olabileceğini dile getirir (Doğan, 2003: 75).

Weikart (2009: 21) Hawkins'in Sosyal Darwinizm'e yönelik olarak beş önkabulden meydana gelen dizisini aktarır: 1) Biyolojik kanunlar, insanları da kapsayacak şekilde, tüm canlı organizmalar üzerinde kontrol edici bir etkiye sahiptir. 2) Nüfus artışının yarattığı baskı, insanları da içermek üzere, organizmalar arasında bir varoluş mücadelesine sebebiyet verir. 3) Avantaj sağlayan fiziksel ve zihinsel özellikler, bu özelliklere sahip organizmaların diğerlerine göre daha fazla hayatta kalmasına ve yeniden üremesine olanak sağladığı için yayılabilmektedir. 4) Seçim ve kalıtım yeni organizma türlerinin ortaya çıkmasını ve diğerlerinin elimine olmasını sağlar. 5) Evrim kanunları yalnızca fiziksel özelliklerdeki değişimlere değil, toplum, ahlak ve din gibi sosyal alanlara da uygulanabilir. Bu kategoriler Sosyal Darwinistler tarafından toplumsal yaşama aktarılmıştır.

Sosyal Darwinizm zaman zaman Darwin'le ilişkilendirilse de esasen Spencer'in "en uygun olanın hayatta kalması" ifadesinden türemiştir. Spencer'in bu fikri Darwin'in evrim teorisi üzerine kurguladığı düşüncesi de bir o kadar yanlıştır. Çünkü Spencer bu görüşlerini dile getirdiği "Social Statics" adlı çalışmasını 1851'de yayınlarken, Darwin "Türlerin Kökeni"ni 1859'da yayınlamıştır (Dursunoğlu, 2016: 213; Weikart, 2009: 22). Öte yandan, her ikisi de teorilerini şekillendirirken Malthus'un nüfus üzerine yaptığı çalışmadan esinlenmişlerdir. Rogers'tan (1972) aktaran Doğan (2003: 74), varoluş mücadelesinin Darwin açısından hayvanlar ve bitkiler için biyolojik bir temel olduğunu söylerken, Sosyal Darwinciler için bu insan topluluklarında sosyal bir ilerlemenin temel prensibi haline getirilmiştir. Dolayısıyla, hayatta kalma çabası ve rekabet en temel ölçüt haline getirilmiş ve sosyal fenomenler de bu çerçevede değerlendirilmiştir.

Düşünce tarihindeki en çığır açıcı fikirlerden biri kuşkusuz ki "Türlerin Kökeni"nde Darwin tarafından sistematik olarak ortaya konulan biyolojik evrim fikridir (Futuyma, 2005: 4). Darwin bir doğa bilimci olarak Galápagos adalarına yaptığı seyahatinde incelediği kuş türlerinin bölgeden bölgeye farklılıklar gösterdiğini ve başlangıçta ispinozların tek bir tür olduğunu düşünse bile sonradan her adanın kendi türüne sahip olduğunu fark etmişti. Bu

bölgesel varyasyonlar kendisinin türlerin sabit olmadığı düşüncesini kabul etmesine yol açmıştı. Yaptığı gözlemler sonucunda bütün bu türlerin nasıl değiştiğini açıklayan bir mekanizmaya ihtiyaç olduğunu gördü (Ridley, 2004: 9). Ona göre bu mekanizma ‘doğal seçim’di. Darwin otobiyografisinde doğal seçim mekanizmasına Malthus’un “Nüfus İlkesi Üzerine Bir İnceleme” adlı eserinden esinlenerek ulaştığını söylemiştir (Darwin, 1999: 110). İyi bilindiği üzere Malthus’un argümanı insan nüfusunun artışı kontrol edilmediğinde, popülasyon geometrik biçimde artarken, gıda kaynaklarının aritmetik olarak artacağı yönündedir. Bu durum da kıt kaynaklar için insanlar arasında bir mücadele doğuracaktır⁶ (Levins ve Lewontin, 1985:31-32). Sonuç olarak, Malthus tarafından geliştirilen rekabet teorisi Darwin tarafından doğaya uygulanmıştır (Watkins, 1998: 92).

Kropotkin’e (2018: 16-17) göre, Darwin Malthus’tan ödünç almış olduğu “hayatta kalma mücadelesi”ni ya da “aritmetik argüman”ı tezi nedeniyle Malthusçu dar anlamıyla kullanmış olsa da bu dar anlam takipçileri tarafından abartılmıştır⁷. Öyle ki, hayatta kalma mücadelesini “... hayvanlar alemini kana susamış canlılar arasında sürekli mücadelenin var olduğu bir dünya olarak tahayyül etmeye kadar vardırıdılar...” ve “... karşılıklı imhaya dayalı bir dünyada yok olup gitme pahasına insan da buna boyun eğmeliydi.” Kropotkin (2018) evrim teorisinin en nitelikli yorumcularının bile bu görüşü sürdürdüğünü söyler. Huxley (1888) bir makalesinde hayvanlar alemini “gladyatör dövüşü” düzeyine indirgemıştır. Yine aynı makalede Hobbes tarafından dile getirilen “her bir kişinin herkese karşı mücadelesi”ni varoluşun doğal hali olarak görmüştür.

Fizikte bir denge durumunun söz konusu olması gibi iktisatta da bir denge durumuna atıfta bulunmaktadır. Bu denge durumuna ulaşmak rekabetçi bir serbest piyasayı gerektirmektedir. Bireylerin rekabetçi davranışları hem kendileri hem de toplum için optimal sonuçları doğuracaktır. Dolayısıyla dışarıdan bir müdahaleye gerek yoktur, laissez-faire en ideal sistemdir. Öte yandan yerleşik iktisat tarafından insan doğası tarih-dışı ve sosyal yönlerinden soyutlanmış bir mertebeye indirgenmiştir. Buna göre bireyler faydalarını en çoklayacak şekilde eyleyen, öz-çıkarcı peşinden koşan rasyonel birimlerdir. Aksi şekilde davrananlar ise evrimsel kanunlar gereği toplumdan elimine olacaktırlar. Dolayısıyla burada işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma söz konusu olmamaktadır. Diğer taraftan, laissez-faire savunucu Sosyal Darwinistler de “herkesin herkese karşı savaşı” ve “uygun olanın hayatta kalması” düsturundan hareket ederek rekabeti ve mücadeleyi yaşamın temel yasası haline getirmektedir.

3. THORSTEIN VEBLEN: İKTİSADİ İNSAN TASVİRİNİN DİNAMİK VE EVRİMSSEL ELEŞTİRİSİ

Yerleşik iktisadın temel aksiyomları (öncabulleri) ve bunlara dayalı olarak inşa ettiği insan doğası kurumsal ve evrimci iktisadın kurucusu Thorstein Veblen tarafından şiddetli bir biçimde eleştiriye tabi tutulmuştur. Veblen iktisadın teleolojik dayanaklarına ve güdüleştirilmiş insan doğasına karşı disiplinler arası ve dinamik bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu bağlamda, teorisini ortaya koyarken antropoloji, psikoloji ve evrimsel bakış açısı⁸ faydalandığı alanlar olmuştur. İnsanı ele alırken, tarih-dışı ve verili bir fail yerine, ilgili dönemin ve kurumların dolayısıyla da içgüdülerin ve eğilimlerin etkisinin insan üzerindeki etkilerini analizine dahil etmiştir. İnsan pasif, tözel ve öz-çıkarcıyı maksimize etmeye çalışan bir makineden ziyade uyarılara açık, aktif bir eyleyendir. Dolayısıyla Veblen’de, ne doğa durumu aracılığıyla rekabetin evrenselleştirildiği Hobbesçu çerçevedeki gibi bireyler sürekli bir biçimde kendi çıkarını gözetken failer ne de Bentham faydacılığında devşirildiği şekliyle bireyler birer fayda en çoklayıcısı değildir. Onun evrimsel aşamalarında ve içgüdüler üzerine sorgulamalarında insandaki işbirliği ve dayanışma

⁶ Bu bağlamda Malthus yoksullara yapılan yardımları desteklemiyor ve buna karşı ciddi bir tepki gösteriyordu. Ona göre yapılan bu yardımlar, bazılarının ölümünü gerektiren doğal sürece bir müdahale anlamını taşıyordu. Yukarıda değinildiği gibi Malthus bu düşünceleriyle Sosyal Darwinizm’e de esin kaynağı olmuştu. Buna göre, öz-çıkarcı toplumun can damarındır ve güçlü olanlar için bir ilerleme anlamına gelir. Aslında bu da bir avuç zenginlerin elindeki orantısız kaynakların gerekçelendirilmesi için bir zemin sağlamaktadır (De Waal, 2006: 175). “Acımasız rekabet kuralı; hayatın ilerlemesini, ücretlerin düşük, kârın yüksek olduğu kapitalist bir toplumu garanti altına alıyordu.” (Desmond ve Moore, 2017: 320)

⁷ Fakat Kropotkin’in Darwin hakkındaki naif yorumunun aksine Desmond ve Moore (2017: xxii) “Sosyal Darwinciliğin”, Darwin’in imajını lekeleyen, Darwinci külliyata dışarıdan eklenmiş bir ek olduğu yorumlarına karşın Darwin’in tuttuğu defterlerde “rekabet, serbest ticaret, emperyalizm, ırkçı temizlik ve cinsel eşitsizliğin daha en başında denkleme katıldığını” söylemektedirler.

⁸ Evrimsel bakış açısı yalnızca Veblen tarafından değil çeşitli iktisat düşünürleri tarafından farklı anlamlarda da olsa ele alınmıştır. Neoklasik iktisadın en önemli figürlerinden biri olan Alfred Marshall’da da yerleşik iktisadın bakış açısının aksine biyolojiye ve evrimci bakış açısına bir yakınlık söz konusudur. Çünkü ona göre iktisadi dünya karmaşık ve değişken bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla Marshall, ‘Principle of Economics’ adlı kitabının önsözünde ekonomi ile doğa, biyoloji ve evrim arasında bir dizi bağlantı kurmaktadır ve şöyle yazmaktadır: “İktisadın Mekke’si iktisadi dinamiklerden ziyade iktisadi biyolojide yatmaktadır.” Marshall yine aynı kitapta şöyle demektedir: “... biyolojik kavramlar mekanik kavramlardan daha karmaşıktır.” Bu nedenle Marshall daha çok mekanik analogiler kullanmayı tercih etmiştir (Marshall, 2013: xxv). Öte yandan Alfred Marshall kendinden önce gelen iktisatçıların statik ve Newtoncu denge yaklaşımını eleştirmiştir. Ona göre Ricardo ve onun takipçilerinin en büyük hatalarından biri insan alışkanlıklarının ve kurumların sabit olarak ele alınmasıdır. Bu açılarından biyolojik ekonomik değişimi incelemek için daha uygun bir seçenek olabilmektedir. Marshall’ın rekabet konusundaki görüşü ise onun serbest ticaret ve özel mülkiyet ile birlikte yaşam standartlarını yükselterek medeniyete yol açacağı şeklindedir (Kabaş, 2018).

duyguları önemli bir yer tutar. Bu, insanın sadece barışçıl bir doğaya sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Ona göre insan doğası çeşitli içgüdü ve eğilimlerin iç içe geçmesinden meydana gelmektedir. Hem rekabet ve yağmacı güdüler hem de işbirliği ve dayanışmaya dayalı barışçıl güdüler bireyler açısından göz önünde bulundurulması gereken karşıt eğilimlerdir.

Veblen'in yerleşik iktisada yönelik merkezi eleştirisi onun insan doğasını ve kurumları tarih-dışı bir bağlamda ele alması ve çok basit bir biçimde ifade etmesiydi. Neoklasik iktisatçılar her şeyi rasyonel, egoistlik ve fayda maksimizasyonu açısından değerlendirmiştir (Hunt and Lautzenheiser, 2011: 320). Neoklasik iktisat eleştirisinde Veblen tarafından üzerinde durulan önemli bir kavram hedonizm kavramıdır. Ona göre araştırmanın içeriğini oluşturan insan malzemesi, iktisat teorisi açısından geçerli olan tüm formülasyonlarda hedonist bir perspektifte kurgulanmıştır. Yani insan verili bir doğaya sahip olarak pasif ve durağan olarak tanımlanmıştır. Bu bakımdan insan "şimşek gibi hızlı bir hız ve elem hesaplayıcıdır ..." ve "... ne öncesi ne de sonrası vardır ... soyutlanmıştır ve veridir." Fakat insan bir "arzular yığını" değil daha ziyade alışkanlıklarının ve eğilimlerinin bir ürünüdür (Veblen, 1898a: 389; 85). Ne var ki, marjinal fayda iktisatçıları insan eyleminin açıklanmasında rasyonelite dışında bir faktöre yer vermezler. Birey herhangi bir probleme karşı rasyonel şekilde tepki veren bir ajandır (Veblen, 1909: 622-623; 181). İktisadi insan bencildir ve bu bencilliği onun genel refaha hizmet etmesini sağlayan bir özelliğidir (Veblen, 1899b: 396-397).

Yerleşik iktisadi görüşün aksine, Veblen (1989a) insanın rasyonel ve hesaplayıcı bir birim olduğunu düşünmez. O insana Darwinci perspektiften bakmaya çalışır. Buna göre insan evrimsel sürecin bir öznesidir ve onu sabit olarak kabul etmek sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Evrimsel açıdan insan eylemi sosyal ve kurumsal değişikliklerden etkilenmektedir (aktaran Takay and Özel, 2008). Diğer taraftan insan içgüdüleri tarafından belirlenen karmaşık bir varlıktır. Onu şekillendiren içgüdüsel davranışları ve alışkanlıklarıdır ve dolayısıyla o eğilimlerinin ve alışkanlıklarının bir çıktısı olmaktadır (Ekelund and Hébert, 1997: 412).

İçgüdüleri insanın doğuştan gelen içgüdüsel eğilimlerini vurgularken, kurum ve alışkanlık terimleri de insanın toplumsal çerçeve tarafından biçimlendirilişini belirtmektedir (Baş Dinar, 2013: 47). Ayrıntılandırmak gerekirse Veblen (1898a: 69) alışkanlıklardan söz ederken gelenekler ve maddi koşulların oluşturduğu geçmiş deneyimlerin kümülatif toplamına vurgu yapar. "Aylak Sınıfın Teorisi"nde sekizinci bölümde kurumlar "...bireyin ve topluluğun belirli ilişkileri ve belirli işlevleriyle ilgili yaygın düşünce alışkanlıkları..." olarak ifade edilir (Veblen, 2007: 126). Belirli bir zaman dilimi boyunca koşullar ve güçlü kurumlar hayatta kalacak karakter türünün belirlenmesinde etkili olmaktadır. Yine kurumlar egemen eğilimleri biçimlendirmeye ilave olarak kişiler arası ilişkileri ve insan yaşamını yönlendirme işlevi görmektedir (Veblen, 2007: 125). Kurumların biçimlenmesinde ise temel faktör olarak insan içgüdüleri etkindir. Veblenci terminolojide içgüdüleri "insan davranışında temel hareket ettiricilerdir" (Veblen, 1918: 1).

Veblen'in en temel amaçlarından birisi insan davranışına yön veren motifin ne olduğunu ortaya koymak olmuştur. Dolayısıyla Veblen'de insan doğasını kavramak onun içgüdü teorisine⁹ yönelmeyi gerekli kılmaktadır. Veblen'e göre davranışları belirleyen geçmişten günümüze kümülatif bir şekilde süregelen düşünce alışkanlıklarıdır. Bireyler bu düşünce alışkanlıklarına bağlı olarak eyerler ve bu da zamanla sistemli hale gelerek kurumları oluşturur. Bu noktada, yerleşik düşünce alışkanlıklarını biçimlendiren faktör ise içgüdülerdir (Küçükcalay, 2015). Waller'e (2015: 86; 2017) göre de Veblen'de içgüdüleri insan davranışı için itici bir güç sağlamakla birlikte, bu içgüdülerin insan davranışında nasıl somutlaştığı, kültürel faktörler ve bireysel deneyimlerle de şekillenmektedir.

Veblen'e (1918) göre insan içgüdüsel eğilimleri rehberliğinde hareket eder fakat onun diğer türlerden ayırt edilmesini sağlayan şey bu eğilimlerin zekâ tarafından yönlendirilmesidir. Yani, alışkanlıklarının ve eğilimlerinin seyrini idrak ederler. Davranışlarını bu kavrayış yetisi sayesinde ayarlayabilirler. Dolayısıyla bu eğilimler kendilerini salt tropizmler ya da refleksler olarak göstermezler (Waller, 2015: 87-88). Tropizmatik davranışlar uyarılara verilen, araya hiçbir eylemin dahil edilmesini gerektirmeyen otomatikleşmiş tepkiler ya da reflekslerdir (Waller, 2017).

⁹ Veblen'in insan davranışını ele almaya yönelik analizini 19. yüzyıl içgüdü psikolojisinin bir karışımı oluşturmaktadır. İçgüdü teorisini inşa ederken faydalandığı kaynaklardan bazıları Jacques Loeb, William McDougall, Lloyd Morgan ve William James'tir. Waller'e (2017) göre en kayda değer etki Loeb'e aittir. Öte yandan Veblen içgüdü teorisini Spencer tarafından kullanılan çağrışımçı psikolojiye karşı koymak için kullanmıştır.

İçgüdüler davranışı tetikleyerek insanları harekete geçirir. Uyarana maruz kalındığı zaman verilen ilk tepki refleksif olabilir. Ancak daha sonra, insan zekâsı devreye girer ve insanlar bu içgüdüler üzerinde düşünürler. İçgüdüler yeniden tetiklendiğinde ortaya çıkan davranış öncekinden farklı olarak kişisel deneyimler ve kültürel koşullanmadan etkilenecektir. Uyarıcıya birçok kez maruz kalındığında verilen tepki rutinlere sebep olur ve bu rutinler de düşünce ve davranış alışkanlıklarına yol açar ki bunlar da kurumları temsil etmektedir (Waller, 2015: 87; 2017).

Veblen’de içgüdüler toplum için faydalı olanlar (group-regarding) ve kişisel çıkarı dikkate alanlar (self-regarding) şeklinde iki kısma ayrılabilir (Chavance, 2009: 35-36; Leathers, 1990: 166). Bunlar barışçıl ve yağmacı içgüdülerdir. Barışçıl içgüdüler topluluğun (aile, klan, kabile vb.) maddi yaşamıyla ilgili koşulları geliştiren davranışsal eğilimlere işaret ederken, yağmacı güdüler grup çıkarı aleyhine maddi refahın iyileşmesini önleyici davranışsal eğilimlerdir (Gürkan, 2007: 244). Veblen, yabanıl (savagery) dönem ve barbarlık (barbarism) dönemi olmak üzere, evrimin iki farklı aşaması arasında önemli bir ayrım yapar. Yabanıl dönemin baskın karakteri karşılıklı yardımlaşma ve işbirliği iken, daha sonra gelen barbarlık döneminin ana eğilimi benlik ispatlama (self-assertion) ve rekabet olmuştur. Yani bu dönemler arasındaki geçiş hayatta kalma veya seçim özelliklerinde bir değişiklik ile sonuçlanmıştır (Dugger, 1984: 978)¹⁰.

Grup dayanışması ile karakterize olan yabanıl yaşam tarzında hayatta kalmanın temel gereksinimi kişisel ve bencil olmadan maddi araçlardan en iyi biçimde faydalanma eğilimi ve topluluğun yaşamını sürdürmeye yönelik olarak tüm bilgi ve maddi kaynakların hesaba katılmasıdır (Veblen, 1918: 36-37). Bu bağlamda dönemin eğilimlerini kapsayan içgüdüler çalışma içgüdüsü (the instinct of workmanship), ebeveynlik eğilimi (the parental bent) ve aylak merak içgüdüsüdür (the idle curiosity) (Dugger, 1984: 980). Diğer taraftan, barbarlık döneminin gerektirdiği koşullar yağmacı yaşam tarzının ağırlık kazanması ve toplumun belirli bir kısmını çalışmaktan muaf tutacak kadar bir ekonomik artığın sağlanmasıdır (Veblen, 2007: 11). Aynı zamanda, ekonomik artığın meydana gelişi, yağmacı yaşamın ilk aşamasının gelişimidir (Cordes, 2005: 5). Bu aşamada grupsal çıkarlar yerini güce bırakarak, grubun yaşamına hizmet eden şeyler arka planda kalmıştır. Dolayısıyla bu dönemde baskın içgüdüler yağmacı içgüdüler olmuştur (Veblen, 1898b: 199)¹¹.

Çalışma içgüdüsü, Veblen’e göre, belki de topluluğun çıkarlarını gözeten içgüdülerin başında gelmektedir. Bununla aynı düzlemde sayılabilecek diğer bir içgüdüsel faktör de ebeveynlik eğilimidir. Ebeveynlik eğilimi ve çalışma içgüdüsü ırkın maddi refahına ve biyolojik başarısına doğrudan katkıda bulunan içgüdülerdir. İkisi de somut amaçlara hizmet eder ve karşılıklı bir etkileşim içindedirler. Dolayısıyla bu ikisini kesin bir şekilde ayırabilecek bir çizgi çekmek zor bir meseledir. Veblenci terminolojide “ebeveyn eğilimi” çocuğa yönelik ilgiden ve çocuğun refahını gözetmekten çok daha geniş kapsamlı bir içgüdüdür. Çünkü bu kavram toplumsal çıkarı da göz önünde bulundurarak toplum pahasına savurgan ve verimsiz bir yaşamın uygunsuzluğuna yönelik nefreti pekiştirir. Türün geleceğine yönelik kaygılar da ebeveynlik içgüdüsünde temellenir. Veblen, “ihtiyatsız bir açgözlülükle” gelecek nesillerin yaşamını zorlaştırmanın insanlık dışılığına vurgu yapar (Veblen, 1918: 25-27). Yani, bu ebeveynlik eğilimine sahip insanlar yalnızca kendi çocukları için endişelenmezler, ayrıca içinde yaşadıkları toplumun adına da endişe duyarlar (Mayberry, 1969: 315). Latsis’in de (2010: 602) ifade ettiği gibi bu eğilim özgecil duyguların altında yatan ve başkalarını da dikkate alan bir içgüdüdür. Veblen’in egoizm, faydacılık, hazcılık gibi kavramlara yönelik eleştirisi dikkate alındığında ebeveynlik içgüdüsünün bunlara karşı konumlandığı düşünülebilir.

Veblen açısından “çalışma içgüdüsü” toplum yaşamını ileri taşıyan etkin bir içgüdüdür. Dayanışmaya dayalı arkaik topluluklarda ya da yabanıl dönem topluluklarındaki baskın eğilimlerden biridir (Veblen, 1898b: 194). Ebeveyn eğilimine benzer şekilde bu da özgeci ve işbirliğini vurgulayan bir içgüdüdür (Ishida, 2021: 536). Bu içgüdü kapsamında verimsizlik olumsuzlanırken, yararlılık ve verimlilik ön plana çıkartılır. Veblen için insan “... her eyleminde somut, nesnel, kişisel olmayan bir amacı gerçekleştirmeye çalışan bir faildir”. Bu nedenle insan

¹⁰ Veblen esasen teknoloji, alışkanlıklar, içgüdüler ve kurumların birbiriyle iç içe geçmiş olduğu dört farklı evrimsel dönem tanımlamıştır: 1) Barışçıl ya da yabanıl dönem; 2) Yağmacı ya da barbarlık dönemi; 3) El işçiliği (handicraft) dönemi; 4) Makine dönemi (Cordes, 2005: 4; Edgell, 1975: 273; Veblen, 1918).

¹¹ Metinde adı geçen içgüdülere ilave olarak Veblen’in çalışmalarında değinmiş olduğu farklı içgüdüler de mevcuttur: kendini koruma içgüdüsü (instinct of self-preservation), öykünme ve yağmacı öykünme eğilimleri (propensities for emulation and predatory emulation), ırk dayanışması içgüdüsü (instinct of race solidarity) (Waller, 2017).

etkin çalışmayı onaylarken, beyhude çabadan tiksindir. Bu bağlamda çalışma içgüdü, yararlılık karşıtı eğilimlerle çatışmaktadır (Veblen, 1898b: 189, 190, 196). “Kayıtsız şartsız onaylanan şey, insan hayatını bütünüyle ilerleten davranışlardır...” (Veblen, 1898b: 192). Veblen’in perspektifinden bakıldığında, bu anlamda işçilik içgüdü, toplum hayatını daha ileriye götüren etkili bir içgüdüdür. Bu eğilimlere, bir tamamlayıcı olarak, aylak merak içgüdü de dahil edilmelidir. Bu eğilim insanların dünya gerçekliği hakkında ısrarla “bir şeyler bilme isteği”ne işaret etmektedir (Veblen, 1918: 85). Aylak merak içgüdü Veblen (1906) tarafından “The Place of Science in Modern Civilization” adlı makalede bilim ele alınırken tarafsız araştırmanın doğal temeli olarak ifade edilmiştir. Veblen bu makalede ilk olarak zekanın doğasını ele almış ve zekanın “aylak meraktan” türediğini iddia etmiştir (Waller, 2017). Bu içgüdü, maddi gerçekliği kavrayarak ve yorumlayarak bilimsel bilgi peşinde koşmanın altında yatan eğilimdir (Gürkan, 2007: 244). Diğer bir deyişle, “aylak merak” bilimsel bilginin psikolojik kökenidir.

Diğer taraftan ise yabanıl dönemi takiben barbarlık döneminin eğilimleri rekabet, hiyerarşi, savaşma eğilimi gibi yağmacı içgüdülere dayanmaktadır. Bu bağlamda grup dayanışması ve yardımlaşma geri plana düşerken bireysel çıkar öne çıkmıştır. İnsanların saygınlığı da çalışma içgüdüünün aksine haksız bir temayüz üzerine kurulmuştur (Veblen, 1898b: 199). Temel kriter, bireyin gösterebileceği güçtür. Dolayısıyla da eylem bunun kanıtı olarak yapılır hale gelmiştir (Weed, 1981: 73-74).

Veblen tarafından vurgulandığı üzere rekabet doğa mekanizmasının başarıya ulaşmasını sağlayan kuvvettir. Rekabetin işlerliği için, bireye iktisadi amacını sağlayan ise faydacı felsefeden devşirilen hedonist insan doğasıdır (Veblen, 2017a: 125, 133, 144). Bu bağlamda kurulan yalıtılmış insan teorisinin aksine, görüldüğü üzere, Veblen’de “tecrit edilmiş bir birey” mevcut değildir. Ona göre insan sosyal bir hayvandır ve tecrit edilmiş bir bireyin en fazla yapabileceği şey, sürü dışı bir hayvan gibi sadece mevsimleri atlatabilmektir (Veblen, 2017b: 43; Veblen, 2017c: 31). İnsana “sosyal hayvanın ruhsal yapılanmasını kazandıran seleksiyon süreci, aynı zamanda onu ciddi anlamda barışçıl bir hayvan haline getirmiştir. İnsan ırkı barışçıl tavrın tarih öncesi durumundan çok uzaklaşmış olabilir, ama şimdi bile insanların günlük düşünme ve hissetme alışkanlıklarında barışçıl bir eğilimin izleri yeterli derecede sade bir şekilde görülmektedir.” (Veblen, 2017c: 31) Dugger’ın (1984: 980) da vurguladığı gibi barbarlık aşaması insan evriminin geç bir döneminde başlarken yabanıl aşama barbar aşamaya göre çok daha önce başlamış ve uzun sürmüş bir süreçtir. Dolayısıyla yabanıl aşama daha kalıcı etkilere sahip olmuş ve insan doğasının sert çekirdeğini meydana getirmiştir.

Veblen’in teorik çerçevesi hem benliğe hem de gruba yönelik saygıyı ve ilgiyi içermektedir. Benlik saygısı olmayan bireyin hayatta kalması zor olmakla birlikte insanlar için bireysel olarak hayatta kalmak grubun hayatta kalmasına da bağlıdır (McCormick, 2006: 7). Son yapılan antropolojik çalışmalar da bu durumu desteklemektedir¹². McCormick’in (2006) Ambrose’tan (2002) aktardığı üzere son buzul döneminin koşullarının işbirlikçi davranış lehine bir seçim süreci gösterdiğini ortaya koymuştur. Özellikle de zor koşullar söz konusu olduğunda dayanışma bireysel olarak hayatta kalmanın da koşulu haline gelmektedir. Sahlins de (2010: 285-288) “Taş Devri Ekonomisi”nde dayanışmanın yok sayıldığı, rekabetin belirleyici bir rol oynadığı iktisadi modellerin aksine ilkel topluluklarda rekabetçi bir mücadelenin göze çarpmadığını söyler. Kısaca ifade etmek gerekirse Veblen’deki dayanışmaya yönelik içgüdüler yerleşik iktisadın aksine insanı motive eden tek güdünün kişisel çıkar olmadığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla “rekabetin yaşamın esas pusulası” olduğu iddiası Veblen’de geçerliliğini yitirmektedir.

4.KROPOTKİN: İNSAN DOĞASINDA İŞBİRLİĞİ VE KARŞILIKLI YARDIMLAŞMANIN ROLÜ

Dugger (1984) “Veblen and Kropotkin on Human Evolution” isimli makalesinde statüko sözcülerinin evrim teorisini kapsülleme (encapsulate) girişimini eleştirmektedir. Ona göre bu girişim evrim teorisinin özgürleştirici ve demistifiye edici yönlerini baltalamaktadır. Sosyal Darwinistler ve sosyobiologlar bu grupların başında gelmektedir. Kapsülleme, teorinin statükonun korunmasına yönelik biçimde budanması anlamına gelmektedir. Bu gruplar evrim teorisini insan doğasının rekabetçi, bencil ve bireyci olduğunu kanıtlayacak biçimde dar anlamıyla ele alırlar.

¹² Bununla ilgili olarak Ridley’in (1997) ve Boyd ve Richerson’ın (2009) çalışmalarına bakılabilir. Ayrıca küçük ölçekli topluluklarla ilgili bir çalışma için; Henrich ve diğerleri (2005).

Kropotkin'e göreyse evrimin, tek olmasa bile, en önemli faktörlerinden birisi karşılıklı yardımlaşmadır. Hatta onun nazarında en önemli faktördür. O Doğu Sibirya ve Kuzey Mançurya'ya gerçekleştirdiği seyahatlerinde yaptığı gözlemler sonucunda, Darwin takipçileri ve birçok bilim insanının evrimin tek faktörü olarak kabul ettiği ve doğa yasası olarak addettiği herkesin herkese karşı savaşı veya mücadelesi anlayışının kuşkulanacak bir şey olduğunu fark etmiştir (Kropotkin, 2018: 5-8). Eğer evrim teorisi daha geniş anlamda ele alınırsa işbirliğinin ne kadar önemli bir faktör olduğu görülecektir. Bir doğa bilimcisi sıfatıyla yaptığı gözlemler, evrimin dar anlamda bireysel ve ailesel seçim düzeyinden ziyade daha çok geniş anlamda gruba ve türe özgü bir seçim düzeyinde gerçekleştiğini düşünmesine sebep olmuştur. Yani seçim uygun olan bireylerin hayatta kalımından ziyade uygun olan türlerin hayatta kalmasıyla gerçekleşmekteydi. Grupların veya türlerin hayatta kalma sebebi olumsuz çevresel etmenlere karşı işbirliğinin gücünü kullanmalarıydı (Dugger, 1984: 974).

Rekabet ve mücadelenin bir doğa yasası olarak benimsenmesinde Malthusçu etkilerin ağırlığı büyük rol oynamaktadır. Kaynakların kıtlığı üzerine yapılan vurgu ve nüfusun artmakta oluşu mücadeleyi ve rekabeti varoluşun yegâne unsuru haline getirmektedir. Kropotkin (2014: 102-104) politik iktisadın bu hipotez üzerinde yükseldiğini ve bunun sorgulamaya yer bırakmayacak biçimde mutlak bir doğru olarak kabul edildiğini ileri sürer. Öyle ki biyolojide bile, türlerin çeşitliliğine dair teorinin, Malthus'un bu düşüncesinden destek aldığı görülmektedir. "Malthus'un teorisi, varlıklı sınıfların gizli emellerine sözümona bilimsel bir biçim kazandırarak, eğitilmiş eğitimli tüm zihinlere nüfuz eden ve yüzyılımızın kuramsal felsefesini (...) etkileyen tüm bir uygulamalı felsefe sisteminin temeli haline gelmiştir."

Kropotkin karşılıklı yardımlaşmanın önemini vurgularken bu faktörün evrimin yegâne faktörü olduğunu söylemediği gibi insanları ve diğer türleri salt sevgi ve sempati düzeyine de indirgemez. Karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ona göre bir içgüdüdür: "son derece yavaş bir evrim sürecinde hayvanlar ve insanlar arasında adım adım gelişmiş olan karşılıklı yardımlaşma ve karşılıklı destek pratiğinde bulabilecekleri gücü ve sosyal yaşamlarının verebileceği zevkleri insanlara olduğu kadar hayvanlara da öğretmiş olan bir içgüdüdür." (Kropotkin, 2018: 9-10).

Uzun soluklu evrimsel süreçte insan doğası hem bencillik hem de karşılıklı işbirliği tarafından biçimlendirilmiştir. Bireysellik ve sosyallik, bencillik ve dayanışma birbirlerini dışlamamaktadır. Dolayısıyla insan doğası, doğası gereği hem bencil hem de özgecirdir. Fakat bencillik dar anlamdaki bireycilikten ve dar görüşlü bir kişisel çıkardan çok daha derin ve geniştir. Karşılıklı mücadele ile kıyaslandığında işbirliğine dayalı tepkiler yeni evrimsel patikalar açma konusunda daha çok avantaj sağlamaktadır (Cantzen, 1994: 99; Dugger, 1984: 975; Kropotkin, 2018: 12).

Ona göre ilkel insanın yaşamı geleneksel evrimsel görüş tarafından çarpıtılmıştır. Dizginsiz bireycilik ilkel insanın değil modern dönemin bir özelliğidir. Mevcut antropolojik ve arkeolojik bulgular vahşi ya da yabani insanların kabileler ya da klanlar halinde ağırlıklı olarak karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içinde yaşadığını göstermektedir. Bu da ilkel insanın yaşamına dair ileri sürülen Hobbesçu herkesin herkese karşı savaşı argümanının yanlışlığını gözler önüne sermektedir (Dugger, 1984: 976; Kropotkin, 2018: 11). Benzer şekilde Veblen'in yapıtlarına da bakıldığında yabani insanın yaşamında baskın olan eğilimin dayanışmacı eğilimler olduğu görülür. Mücadele ve rekabetin ön plana çıkmaya başladığı aşama daha ileri bir döneme denk gelmektedir.

Kropotkin "Karşılıklı Yardımlaşma"da hayvanların ve insanların tedrici evriminde ve doğada sosyal alışkanlıkların önemine vurgu yapmıştır. Bu alışkanlıklar çetin doğa koşullarında hayatta kalmayı sağlayan kurumları yaratma imkânı sağlamıştır (Kropotkin, 2018: 12). Bu noktada hem Veblen'de hem de Kropotkin'de kurumları biçimlendiren etmen olarak alışkanlık göze çarpmaktadır. Öyle ki Veblen de kurumların yaygın düşünce alışkanlıkları olduğunu ifade etmektedir.

"Evrimin Bir Faktörü: Karşılıklı Yardımlaşma" kitabında Kropotkin karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma eğiliminin evrimsel süreçteki izlerini sürer. Kropotkin hayvanlar ve insanlar arasında karşılıklı yardımlaşmanın önemini önce hayvan türlerinin kendi içindeki dayanışma ve yardımlaşma örnekleriyle ortaya koyar. Ardından insanlar arasındaki dayanışmayı ve birliği yabani toplumlardan başlayarak çeşitli kurumların izini sürerek ortaya koymaya çalışır. İlk önce tarih öncesi ilkel insanların *gentes* ya da klanlar halindeki toplu yaşamını ele alır. Ardından barbar akınları sırasında klan biçiminin yerini köy komününe bırakmasını ve bu organizasyon içindeki karşılıklı

yardımlaşma eğilimlerini inceler. Daha sonra Ortaçağ şehirlerindeki loncalara göz atar. Son olarak ise 15. yüzyıl sonlarından itibaren tedrici biçimde oluşmaya başlayan askeri devletlerin hakimiyetindeki modern toplumlar üzerinden araştırmasını sürdürür.

Genel kaniya göre insan doğası tek bir temel üzerinde yükselmektedir: Rekabet. Dolayısıyla Kropotkin tüm organik doğayı kuşatan hayatta kalma mücadelesinin döneminin en büyük genellemesi olduğunu söyler (Kropotkin, 2018: 65). Fakat ona göre herkesin herkese karşı mücadelesini destekleyen ne kadar olgu varsa karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı da destekleyen bir o kadar olgu vardır. Darwin'in ve takipçilerinin ortaya koymuş olduğu yığınla olgu dayanışma kurumlarının göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Oysa "üyeleri birbirlerine en fazla sempati besleyen topluluklar, en iyi gelişimi gösterir ve en fazla döl yetiştirir."¹³ (Kropotkin, 2018: 15-16)

Kropotkin insandaki ve hayvandaki sosyal eğilimlere çok çeşitli örnekler vermektedir. Kınkanatlılar, yengeçler, karıncalar, termitler gibi omurgasız türlerden kartallar, akbaba, çaylaklar, çobanaldatanlar, turnalar, papağanlar gibi daha gelişmiş kanatlı hayvanlara kadar karşılıklı yardımlaşmanın birçok örneklerini sunar. Memelilere bakıldığında ise işbirliği eğiliminin yaygın olmadığı çok az sayıdaki etobura karşın genel olarak sosyallik ve işbirliği eğilimi çok baskındır. Öyle ki memeliler aleminde karşılıklı yardımlaşmanın kural olduğu söylenebilir (Kropotkin, 2018: 23-40, 46-47).

İnsan tamamıyla şahsi çıkarlarının egemenliğinde değildir. Hobbes'un doğa durumu üzerinden ilkel insana yüklediği anlam sürekli bir mücadele ve savaş durumunu tasvir eder. Bugün bile bu bakış açısı pek çok bilim alanını etkilemektedir. Ne var ki, insanlığı sürekli bir savaş halinin öznesi olarak ifade etmek mümkün değildir. Yukarıda da değinildiği üzere, 'insan kurumlarının embriyolojisi' üzerine yapılan çalışmalar insanların toplumsal eğiliminin çok daha yüksek olduğunu göstermektedir. Vahşiler arasında daha çok kabileler ve sürüler halinde yaşamının yaygın olduğu görülmektedir. Nihayetinde Kropotkin ilkel insana dair mevcut bilgilerimizin bile Hobbes'un spekülasyonlarını doğrulamadığını söyler¹⁴ (Kropotkin, 2018: 78-84). Kropotkin vahşiler arasındaki klan örgütlenmelerinden çok zengin örnekler sunarak görüşlerini desteklemektedir: Buşmanlar, Hotantolar, Avustralyalılar, Papualar, Eskimolar, Aleutlar.

Barbar akınları sırasında meydana gelen değişimler eski klan düzenine ait kurumların yeni yaşam koşullarına göre dönüşümüne sebep olmuştur. Akınlar sırasında küçük kabileler parçalandılar. Geriye kalan güçlü kabileler de dağınık aile gruplarına bölünmek yerine yeni bir organizasyonla bu durumun içinden çıktılar: köy komünü (Kropotkin, 2018: 111-116). Köy komünü "ortak kökenden geldiği kabul edilen ve belli bir ortak toprak parçasına sahip olan aileler arasındaki bir birliktir." (Kropotkin, 2018: 118) Komün toprakların birlikte işlenmesi, halkın birbirine destek olması ve yardımlaşması, ulusal bağların korunması gibi kurumların korunumunu sağlıyordu (Kropotkin, 2018: 120). Kıyasıya bir mücadelenin öznesi olarak tasvir edilen barbarlarda ortak yemek yeme, yoksullar için ambarların doldurulması, sulama kanallarının ortaklaşa açılması, ormanların ve steplerin komünün hakimiyetine tabi kılınması şeklinde toplumsal faaliyetler yürütülüyordu (Kropotkin, 2018: 122).

Kropotkin köy komününün ardından Ortaçağ şehirlerinde de insanın karşılıklı yardımlaşma eğiliminin izlerini sürmektedir. Ortaçağ şehirleri ortak bir fikir etrafında, "kardeşlik" fikri etrafında karşılıklı destek ve bağımsızlığa bağlı bir düzene dayalı olarak kurulmuştur (Kropotkin, 2018: 150). Özgür Ortaçağ şehirlerindeki karşılıklı yardımlaşma kurumları olarak loncalara da dikkat çekmiştir. Loncalar köy komününden esinlenilmiş karşılıklı yardımlaşma kurumlarının çok önemli bir temsilidir (Kropotkin, 2018: 151). Bu kurumlar kardeşlik ve dostluk cemiyetleri bağlamında birçok ülkede mevcuttu: Rusya'da *zestvo*, *minne*, *artel*; Türkiye ve Sırbistan'da *esnaf cemiyetleri*; Gürcistan'da *amkari* vs. Loncaların üzerinde yükseldiği iki temel ilke vardır: 1) Yargılama; 2) Karşılıklı destek (Kropotkin, 2018: 159-160).

16. yüzyılda bu özgür şehirler güçsüzleşerek yerini merkezileşmiş devletlere bırakmıştır. Kropotkin'e göre merkezileşmiş devletler karşılıklı yardımlaşma kurumlarının imhasında önemli rol oynamışlardır. Köy komünlerinin elinden özyargı hakkı alınmış ve toprakları gasp edilmiştir. Lonca kuruluşlarının mallarına ve özgürlüklerine el

¹³ Darwin de tezi nedeniyle hayatta kalma mücadelesi kavramını 'Türlerin Kökeni'nde Malthusçu dar anlamıyla kullansa da 'İnsanın Türeyişi'nde genel anlamıyla ele almıştır.

¹⁴ Bunu Veblen'in metinlerinde de görmekteyiz. İkel insanın yaşamını kuşatan içgüdüler türün esenliğini dikkate alan dayanışmacı içgüdülerdir: iççilik içgüdüğü, ebeveynlik içgüdüğü ve aylak merak içgüdüğü.

konulmuştur. Genel çıkar sadece devletin konusuydu. Endüstriyel dernekler, emekçi dernekleri gibi topluluklar devlet tarafından yasadışı kurumlar olarak görülüyordu (Kropotkin, 2018: 195-199, 203-204). Yani devletin amacı kısmi eğilimleri bertaraf ederek ve birleşmelerin önüne geçerek kendi hiyerarşik yapısını tüm topluma kabul ettirmektir (Cantzen, 1994: 99).

Bu noktada bilimler tarafından üzerinde durulan ise insanların sadece kendi esenliklerini düşünmesi gerektiğiydi. Kişisel çıkar arayışı bireyin temel amacı olmalıydı. Ekonomistler endüstriyel ilerlemeyi bu ilkeye bağlamaktaydı (Kropotkin, 2018: 205). Endüstriyel ilerlemenin tek hareket noktası olarak kişisel çıkarı temel almak Kropotkin'e (1995: 179) göre hatalı bir tutumdur. Endüstride kullanılan birçok değerli buluşun kişisel çıkar dürtüsünün baskın olduğu dönemlerden çok genel çıkarın baskın olduğu dönemlerde yapılmış olması buna bir örnektir.

Tüm bunlara rağmen Kropotkin karşılıklı yardımlaşma eğiliminin modern toplumlarda da sürmekte olduğunu söyler. Avrupa ülkelerinde köy komününden kalma alışkanlıklar ve adetler hala varlığını korumaktadır. Kropotkin bu kalıntılara dair geç dönem örnekler verir. Orta ve Batı Avrupa'da bu kurumlar varlığını sürdürürken Doğu Avrupa ülkeleri bu alışkanlık ve adetlerin en yaygın olduğu yerlerdir (Kropotkin, 2018: 212-217).

Loncaların ve köy komünlerinin yok edilme çabalarına karşın birliktelik eğilimi yok edilememiştir. 18. yüzyıl boyunca işçi sendikaları tekrar tekrar ortaya çıkmıştır, meslek dallarında çeşitli federasyonlar kurulmuştur, grev faaliyetleri yürütülmüştür, kooperatif birlikleri kurulmuştur vs. (Kropotkin, 2018: 236-241) "Tüm bu gerçekler, diğer insanların ihtiyaçlarına kulak asmadan, pervasızca kişisel çıkar peşinde koşmanın, modern yaşamın tek özelliği olmadığını ortaya koyuyor." (Kropotkin, 2018: 250)

Nihayetinde Kropotkin'in karşılıklı yardımlaşma-dayanışma ve sosyallik üzerine olan vurguları iktisadın insan doğasına ve rekabetin tek yaşam pusulası olarak kabul edilmesine bir eleştiri olarak okunabilir. O insanı ve diğer canlıları tarihsel ve evrimsel bir yaklaşımla ele aldığı gibi rekabet ve öz-çıkarcılığın aksine karşılıklı yardımlaşma ve sosyallik eğilimlerinin ne kadar güçlü olduğunu, en az rekabetçi şekilde tasvir edilen dünyaya ait örnekler kadar bol çeşitlilikte olgular olduğunu bize göstermektedir. Biz burada ne kültürel ve sosyal etkilerden soyutlanmış ne de salt rekabet güdüsüyle sarıp sarmalanmış bir birey görürüz.

5.SONUÇ

Bu çalışmanın amacını sosyal bilimler ve daha özelden ise anaakım iktisat tarafından benimsenmiş olan insan doğasına, Veblen ve Kropotkin gibi tam teşekküllü bir sosyal evrim anlayışına sahip düşünürler perspektifinden eleştirel bir biçimde bakmak oluşturmaktadır. Öte yandan, Veblen ve Kropotkin arasındaki ortak noktalar ve anlayışlar da saptanmaya çalışılmıştır.

Doğal düzen arayışından yola çıkan liberal iktisatçılar piyasa ekonomisinin yasalarına ulaşmıştı. İktisadi dünyada dengeyi sağlayacak olan şey rekabetti. Bireyler ise sadece öz-çıkarcılığın temelinde hareket ederek faydalarını ençoklaştırmaktaydı. Bu bağlamda, iktisadın insan doğasına ilişkin varsayımları da homo-economicus'a işaret ediyordu: sosyal bağlamından koparılmış, kişisel çıkar dürtüsüyle hareket eden bir iktisadi insan. İnsanı soyutlayıcı ve tümdengelimci yöntemler ekseninde inşa eden anaakım iktisat, onu kültürel ve sosyal bağlamından arınmış, tarih dışı bir ajan olarak ortaya koyuyordu. Kıt kaynaklar ve ihtiyaçların sonsuzluğundan da rekabetin kaçınılmazlığına ulaşıyordu. Diğer yandan Sosyal Darwinizm ve sosyo-biyoloji gibi akımlar da kıt kaynakları vurgulayarak güçlü ve uygun olanın hayatta kalacağını belirtiyor ve rekabeti kaçınılmaz bir doğa yasası konumuna yükseltiyorlardı.

Veblen ve Kropotkin ise insan doğasının kavranışındaki bu yanılsamaya karşın tam teşekküllü (full-blown) bir sosyal evrim anlayışı geliştirmeye çalışmışlardır. Onlarda anaakım iktisadın insan anlayışının tersine daha gelişmiş bir insan doğası anlayışı göze çarpmaktadır. Bireydeki rekabetçi ve bencil güdüler kadar işbirliği ve karşılıklı dayanışma-yardımlaşma güdülerinin de sosyal-evrimsel olarak ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda her ikisi de işbirliği ve dayanışmanın önemini teslim etmişlerdir. İşbirliğinin daha umut verici bir gelecek imkânı sunduğunu düşünmüşlerdir. Öte yandan, Hall ve Kirdina Chandler'in de (2017) belirttiği gibi, Kropotkin işbirliği eğiliminin insanlık tarihi boyunca her aşamada aktif olduğunu söylemesine karşın, Veblen

tarihin çeşitli dönemlerinde toplumların farklı baskın karakteristik özellikler sergilediğini söyler. Buna göre yabancı dönem karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma eğiliminin çok yüksek olduğu bir döneme işaret ederken, barbarlık dönemi rekabetin ön plana geçtiği bir dönemdir. Fakat Veblen burada anaakım iktisadi düşüncenin aksine bireyi tamamen rekabetçi olarak görmez. İşbirliği ve dayanışma eğilimlerinin varlığını sürdürdüğüne dikkat çeker.

Veblen'deki yabancı dönem (peaceable era) ile Kropotkin'in ilkel insanı ele aldığı dönem benzer olup, ilkel klanların sosyal yaşamına ve dayanışmacı eğilimlerine vurgu yapmaktadır. Veblen barışçıl dönemi yağmacı eğilimlerin baskın olduğu barbarlık döneminin izlediğini söylerken, Kropotkin'e göre bu *gentes* ya da klan örgütlenmesini köy komünlerinin izlediğini söyler. Kropotkin bu dönemin karşılıklı yardımlaşma kurumlarının baskınlığına atıfta bulunur. Daha sonra her ikisi de ortaçağ dönemini ele alırlar. Veblen ilgili dönemi el sanatları dönemi (handicraft era) olarak adlandırır ve barışçıl bir işçilik içgüdüsünün baskın olduğunu söyler. Kropotkin'de lonca kurumları üzerinde durarak dönemin dayanışmacı özelliğini öne çıkarır. Son olarak Veblen 18. yüzyılda görünür olmaya başlayan makine dönemine vurgu yapar. Ona göre bu dönem işçilik içgüdü ile yağmacı içgüdüünün arasındaki gerilimin arttığı bir dönemdir. Kropotkin ise 15. yüzyıl sonlarına doğru gelişmeye başlayan merkezî devletlerin ortaya çıkışına işaret eder. Bu devletler yardımlaşma kurumlarını yok etmeye çalışmasına rağmen dayanışmacı kurumlar varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Önemli bir nokta da hem Veblen'in hem de Kropotkin'in kurumların oluşumunu alışkanlıklara dayandırmasıdır. Kropotkin sosyal alışkanlıkların toplulukların zorlu doğa şartlarından başarıyla çıkmalarını sağlayan kurumları ortaya çıkardığını söylerken, Veblen de kurumları yaygın düşünce alışkanlıkları olarak ifade etmiştir.

Sonuç olarak bakıldığında sosyal bilimlerdeki insan doğasının bencil yönüne yapılan aşırı vurgu onun sosyal yönlerinin genellikle ihmal edilmesine yol açmıştır. Böyle bir anlayış insanı ve sosyal olguları derinden ve bütünlüklü kavramak konusunda sosyal bilimleri dezavantajlı bir konuma hapsedmektedir. Dolayısıyla günümüzün baskın neoliberal rasyonalitesine uyumlulaştırılmış bir çerçevede hem sosyal failer hem de bilimsel alanın üyeleri bir yandan tek-boyutlu bir çerçeveye sıkıştırılmakta bir taraftan da mevcut iktidar tertibatlarına bağımlı kılınarak pasifize edilmektedir. İnsan doğasına ilişkin bu indirgemeci tutumun Bloch'un politik dünyalar için savladığı "umut ilkesi"ni geçersizleştirdiği gibi metaların hükmüne tâbi bir dünyaya bizi mecbur kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arnsperger, C., ve Varoufakis, Y. (2006). What Is Neoclassical Economics? The three axioms responsible for its theoretical oeuvre, practical irrelevance and, thus, discursive power. *Panaeconomicus*, 53(1), 5-18.
- Arnsperger, C., ve Varoufakis, Y. (2008). Neoclassical Economics. Three Identifying Features. *Pluralist Economics*, 13-25.
- Baş Dinar, G. (2013). Kurum, içgüdü ve Alışkanlık Kavramları Temelinde Veblen'in Kurumsal Evrim Teorisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 46(4), 45-65.
- Bentham, J. (2000). *Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Batoche Books.
- Bilir, H. (2018). Neoklasik İktisadın Tanımlanmasına Yönelik Bir Deneme. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 7(2).
- Blaug, M. (2009). *İktisatta Yöntem veya İktisatçılar Nasıl Açıklıyor*, (Çev: L. Konyar), Efil Yayınevi.
- Blaug, M. (2014). *İktisat Kuramının Geçmişine Bakış*, (Çev: A. Birdal ve F. Güle), Efil Yayınevi.
- Boyd, R., ve Richerson, P. J. (2009). Culture and the Evolution of Human Cooperation. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 364(1533), 3281-3288.
- Can, N. (2009). Mekanistik Evren Anlayışı ya da Hakikatin Bilgisinden Fenomenler Bilimine. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 13, 101-112.
- Cantzen, R. (1994). *Daha Az Devlet Daha Çok Toplum: Özgürlük, Ekoloji, Anarşizm*, (Çev: V. Ataylan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Chavance, B. (2009). *Institutional Economics*. (Çev: F. Wells), London and New York: Routledge.
- Colander, D., Holt, R., ve Rosser Jr, B. (2004). The Changing Face of Mainstream Economics. *Review of Political Economy*, 16(4), 485-499.

- Cordes, C. (2005). Veblen's "Instinct of Workmanship," Its Cognitive Foundations, and Some Implications for Economic Theory. *Journal of Economic Issues*, 39(1): 1-20.
- Darwin, C. (1999). *The Autobiography of Charles Darwin 1809-1882*. Great Britain: Floating Press.
- Darwin, C. (2009). *On the Origin of Species*. London: Public Domain Books.
- De Waal, F. (2006). *Our Inner Ape: A Leading Primatologist Explains Why We Are Who We Are*. Penguin.
- Desmond, A. ve Moore, J. (2017). *Darwin*, (Çev: E. Kılıç), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Doğan, A. (2003). *Sosyal Darwinizm ve Osmanlı Aydınları Üzerindeki Etkileri (1860-1914)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Doucoulagos, C. (1994). A Note on the Evolution of Homo Economicus. *Journal of Economic Issues*, 28(3), 877-883.
- Dugger, W. M. (1984). Veblen and Kropotkin on Human Evolution. *Journal of Economic Issues*, 18(4), 971-985.
- Dursunoğlu, İ. (2016). Sosyal Darwinizm. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 210-221.
- Edgell, S. (1975). Thorstein Veblen's Theory of Evolutionary Change. *The American Journal of Economics and Sociology*, 34(3): 267-280.
- Ekelund Jr, R. B., ve Hébert, R. F. (2013). *A History of Economic Theory and Method*. Waveland Press.
- Elliot, A. (2006). The Hierarchical Model of Approach-Avoidance Motivation. *Motivation and Emotion*, 30(2): 111-116.
- Elster, J. (2000). Rationality, Economy, and Society. *The Cambridge Companion to Weber*, 21-41.
- Fine, B. (2016). *Microeconomics: A Critical Companion*. Pluto Press.
- Fromm, E. (2003). *Sahip Olmak ya da Olmak*, (Çev: A. Arıtan), Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- Futuyma, D. (2005). *Evolution*. Sunderland, Massachusetts U.S.A.: Sinauer Associates, Inc.
- Gürkan, C. (2007). Veblen, Schumpeter ve Teknoloji. *Kurumsal İktisat* (pp. 237-282). Editor Eyüp Özveren. Ankara: İmge Kitabevi.
- Hall, J., ve Kirdina-Chandler, S. (2017). Towards an Intellectual History of Evolutionary Economics: Competition and Struggle versus Cooperation and Mutual Aid. *Brazilian Journal of Political Economy*, 37, 551-564.
- Halliday, R. J. (1971). Social Darwinism: A Definition. *Victorian Studies*, 14(4), 389-405.
- Henrich, J., vd. (2005). "Economic Man" in Cross-Cultural Perspective: Behavioral Experiments in 15 Small-Scale Societies. *Behavioral and Brain Sciences*, 28(6), 795-815.
- Hirschman, A. O. (2013). *The Passions and the Interests*. Princeton University Press.
- Hirshleifer, J. (1978). Natural Economy versus Political Economy. *Journal of Social and Biological Structures*, 1(4), 319-337.
- Hirshleifer, J. (1981). *Scarcity, Self-Interest, Spontaneous Order*. Department of Economics, University of California, Los Angeles.
- Hobbes, T. (2020). *Leviathan*. (Çev. S. Lim). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hodgson, G. M. (1996). Varieties of Capitalism and Varieties of Economic Theory. *Review of international political economy*, 3(3), 380-433.
- Hunt, E. K., ve Lautzenheiser, M. (2011). *History of Economic Thought: A critical perspective*. Routledge.
- Huxley, T.H. (1888): <https://mathcs.clarku.edu/huxley/CE9/Str.html>. Erişim tarihi: 29.07.2023.
- Ishida, N. (2021). Thorstein Veblen on Economic Man: Toward a New Method of Describing Human Nature, Society, and History. *Evolutionary and Institutional Economics Review*, 18(2), 527-547.
- Kabaş, T. (2019). Alfred Marshall'ın Neoklasik İktisat Düşüncesinin Sosyal Özellikleri. *The Journal of Academic Social Science*, 64(64), 183-192.
- Keynes, J. M. (2010). The End of Laissez-Faire. In *Essays in persuasion* (pp. 272-294). Palgrave Macmillan, London.
- Kropotkin, P. (1995). *Kropotkin: 'The Conquest of Bread' and Other Writings*. Cambridge University Press.
- Kropotkin, P. (2014). *Tarlalar, Fabrikalar ve Atölyeler*. (Çev: S. Sevinç). Kaos Yayınları, Çanakkale.

- Kropotkin, P. (2018). *Evrimin Bir Faktörü: Karşılıklı Yardımlaşma*. (Çev: I. Ergüden ve D. Güneri). Kaos Yayınevi, Çanakkale.
- Landreth, H., ve Colander, D. C. (2002). *History of Economic Thought*. Houghton Mifflin.
- Latsis, J. (2010). Veblen on the Machine Process and Technological Change. *Cambridge journal of economics*, 34(4), 601-615.
- Leathers, C. G. (1990). Veblen and Hayek on Instincts and Evolution. *Journal of the History of Economic Thought*, 12(2), 162-178.
- Levins, R., ve Lewontin, R. (1985). *The Dialectical Biologist*. USA: Harvard University Press.
- Marshall, A. (2013). *Principles of Economics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mayberry, T. (1969). Thorstein Veblen on Human Nature. *The American Journal of Economics and Sociology*. 28(3): 315-323.
- McCormick, K. (2006). *Veblen in Plain English: A complete Introduction to Thorstein Veblen's economics*. Cambria.
- McNulty, P. J. (1968). Economic Theory and The Meaning of Competition. *The Quarterly Journal of Economics*, 639-656.
- Morgan, M. (2006). Economic Man as Model Man: Ideal Types, Idealization and Caricatures. *Journal of the History of Economic Thought*, 28, pp 1-27
- North, D. C. (2002). *Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans*, (Çev: G. Ç. Güven), Sabancı Üniversitesi.
- Öğütü, V. S. (2013). *Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi: Sosyal Bilimlerin Nesnesine Dair Realist Bir Girişim*. Ayrıntı Yayınları.
- Özel, H. (2009). İktisat ve Sosyal Teoride "Görünmez El" Eğretilmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 42(2), 45-65.
- Ridley, M. (1997). *The Origins of Virtue*. Penguin, UK.
- Ridley, M. (2004). *Evolution*. Boston MA: Blackwell Science.
- Robinson, J. (1984). *İktisat Felsefesi*, (Çev: V. Savaş), Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi.
- Rogers, J. A. (1972). Darwinism and Social Darwinism. *Journal of the History of Ideas*, 33(2), 265-280.
- Rutherford, M. (1999). *Institutions in Economics: The Old and The New Institutionalism*. Cambridge University Press.
- Sahlins, M. (2010). *Taş Devri Ekonomisi*. (Çev: T. Doğan ve Ş. Özgün). BGST Yayınları, İstanbul.
- Sahlins, M. (2012). *Batı'nın İnsan Doğası Yanılsaması*, (Çev: A. Demirsü), BGST Yayınları, İstanbul.
- Simon, H. A. (1986). Rationality in Psychology and Economics. *Journal of Business*, 209-224.
- Smith, V. L. (1991). Rational choice: The Contrast between Economics and Psychology. *Journal of Political Economy*, 99(4), 877-897.
- Soukup, A., Maitah, M., ve Svoboda, R. (2015). The Concept of Rationality in Neoclassical and Behavioural Economic Theory. *Modern Applied Science*, 9(3), 1.
- Takay, B. A., ve Özel, H. (2008). Schumpeter and the Evolutionary Economics: Three Conceptual Issues. *12th Annual Conference of the European Society for the History of Economic Thought: Development and Transition in the History of Economic Thought*. Prague (Czech Republic), 15th – 17th May.
- Torun, T. (2013). İktisat Etik İlişisine Sosyal Darwinist Bir Yaklaşım. *İş Ahlakı Dergisi*, 6(2), 135.
- Tosun, C. M. (2010). Liberalizm Ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 81-94.
- Vaughn, K. I. (1989). Invisible Hand. *The Invisible Hand*, (Ed: J. Eatwell, M. Milgate ve P. Newman). Palgrave Macmillan, London.
- Veblen, T. (1898a). Why is Economics not an Evolutionary Science? *The Quarterly Journal of Economics*. 12(4): 373-397.
- Veblen, T. (1898b). The Instinct of Workmanship and the Irsomeness of Labor. *American Journal of Sociology*. 4(2): 187-201.
- Veblen, T. (1899b). The Preconceptions of Economic Science II. *The Quarterly Journal of Economic*. 13(4): 396-426.

- Veblen, T. (1906). The place of science in modern civilization. *American Journal of Sociology*, 11(5), 585-609.
- Veblen, T. (1909). The Limitations of Marginal Utility. *Journal of Political Economy*. 17(9): 620-636.
- Veblen, T. (1918). *The Instinct of Workmanship: And the State of the Industrial Arts*. New York: B. W. Huebsch.
- Veblen, T. (2007). *The Theory of Leisure Class*. Oxford: Oxford University Press.
- Veblen, T. B. (2017a). İktisat Biliminin Ön-Kabulleri II. (Çev: H. Öznazik ve H. Bilir). (Ed: E. Kırmızıaltın), *Seçilmiş Makaleler* (s. 119-148) içinde. Heretik Basın Yayın, Ankara.
- Veblen, T. B. (2017b). Mülkiyetin Başlangıcı. (Çev: I. Şeremet). (Ed: E. Kırmızıaltın), *Seçilmiş Makaleler* (s. 41-56) içinde. Heretik Basın Yayın, Ankara.
- Veblen, T. B. (2017c). Çalışma içgüdüğü ve Emeğin Usandırıcılığı. (Çev: I. Şeremet). (Ed: E. Kırmızıaltın), *Seçilmiş Makaleler* (s. 25-40) içinde. Heretik Basın Yayın, Ankara.
- Waller, W. (2015). Veblen, instinct and exchange. Marx, Veblen, and the Foundations of Heterodox Economics (s. 101-123) içinde, Routledge.
- Waller, W. (2017). Reconsidering Thorstein Veblen's use of instincts. (Ed: S. Plotkin) *The Anthem Companion to Thorstein Veblen* (s.39-67) içinde, Anthem Press.
- Watkins, J. P. (1998). Towards a Reconsideration of Social Evolution: Symbiosis and its implications for economics. *Journal of Economic Issues*, 32(1), 87-106.
- Weed, F. (1981). Interpreting 'Institutions' in Veblen's Evolutionary Theory. *The American Journal of Economics and Sociology*. 40(1): 67-78.
- Weikart, R. (2009). Was Darwin or Spencer the Father of Laissez-faire Social Darwinism? *Journal of economic behavior & organization*, 71(1), 20-28.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).